

OPEN ACCESS

Przeszość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past 47 (2025): 273–76

ISSN (print): 0079-7189

ISSN (online): 2719-4345

DOI: 10.18276/pdp.2025.47-09

Dariusz K. Chojecki

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6071-7033>

Uniwersytet Szczeciński

email: dariusz.chojecki@usz.edu.pl

Omówienie książki *Kapitoly z historickej demografie. Analýza cirkevných matrik a možnosti interpretácií*, autorstwa Jána Gollana (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2024)

W Europie Środkowo-Wschodniej demografia historyczna jest głównie uprawiana w Czechach, Polsce i na Węgrzech (a ostatnio w Rumunii), intensywnie od końca lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia, a zatem od czasu, gdy wiodącą rolę w jej kształtowaniu mieli badacze francuscy. Na Słowacji sytuacja wyglądała odmiennie, gdzie nie wytworzyło się powiązane instytucjonalnie środowisko, w którym mogłaby zachodzić szersza wymiana myśli naukowej, także po ogłoszeniu niepodległości w 1993 roku. Oczywiście nie oznaczało to braku badań nad zagadnieniami demografii historycznej i pokrewnymi. Niemniej jednak miały one charakter z reguły rozproszony, nieusystematyzowany, rzadziej wchodzący w ogólnoswiatowy dyskurs naukowy, na co zwraca uwagę Jan Gollan w swoim podręczniku do demografii historycznej.

Głównym adresatem podręcznika są studenci i badacze, którzy zamierzają się zająć analizą zdarzeń i procesów ludnościowych przede wszystkim na podstawie metrykalnych ksiąg urodzeń/chrztów, ślubów i zgonów/pogrzebów. Książka ma zatem czysto utylitarystyczny cel. Nastawiona jest na propagowanie demografii historycznej jako subdyscypliny naukowej w rodzinnym kraju autora, daje też pewną wiedzę zagranicznym badaczom o zasobie i potencjale źródeł przechowywanych na obszarze Słowacji lub odnoszących się do tego kraju.

Ażeby osiągnąć zamierzony cel, w pracy zastosowano, z grubsza mówiąc, podział na pięć głównych obszarów tematycznych. Nakreślono w nich rozwój badań i ich kontekst, omówiono podstawy metodologiczne, scharakteryzowano poszczególne formy i treści metryk kościelnych, a także zaprezentowano surowe współczynniki demograficzne oraz kilka innych miar najczęściej wykorzystywanych w badaniach nad historycznymi populacjami, wreszcie skupiono uwagę na metodzie agregatywnej i zasygnalizowano metodę rekonstrukcji rodzin (analiza wzdłużna właściwie nie stała się przedmiotem rozważań).

Autor zwrócił również uwagę na potrzebę odniesienia uzyskanych wyników do kontekstu, w jakim one powstawały, i umiejętnego ich interpretowania, gdyż same liczby niewiele mówią. Czytelnik znajdzie w publikacji m.in. odwołania do teorii przejścia demograficznego, linii Hajnala, epidemii, mikrohistorii i antropologii historycznej, struktur społeczno-zawodowych, zróżnicowania wyznaniowego, reform państwowych, szczególnie Marii Teresy i Józefa II, które miały poprawić jakość danych, oraz do dokładności i sumienności w prowadzeniu ksiąg metrykalnych. Można zatem powiedzieć, że konstrukcja pracy umożliwia czytelnikowi zapoznanie się z przedmiotem demografii historycznej w uporządkowany i przystępny sposób. Temu celowi sprzyja bogaty, kolorowy materiał ilustracyjny, jasno opisane wzory oraz dobrze dobrana i podzielona literatura. Walorem dydaktycznym podręcznika są ponadto pytania formułowane na końcu każdego rozdziału, których jest po kilka. Pozwalają one zwrócić uwagę na najważniejsze zagadnienia i są gotowym materiałem testującym stan przyswojenia przekazanej wiedzy.

Wśród zagadnień poruszanych w podręczniku do dyskusji zachęcają kwestie związane z francuską szkołą demografii historycznej. Są one ukazane, można by powiedzieć, zgodnie z powszechnie panującą tendencją. Jan Golian słusznie akcentuje rolę francuskich instytucji naukowych INED (Narodowy Instytut Studiów Demograficznych) i EHES (Wyższa Szkoła Nauk Społecznych) oraz czasopisma AHD (Roczniki Demografii Historycznej) dla rozwoju demografii historycznej po 1945 roku. Czytelnik może jednak odnieść wrażenie, że przed zakończeniem II wojny światowej nie prowadzono szeroko zakrojonych badań nad dawnymi populacjami w skali mikro na podstawie indywidualnych danych, głównie zapisów w księgach metrykalnych, z wykorzystaniem metody agregacyjnej czy rekonstrukcji rodzin. A jednak na tym polu poważny wkład teoretyczny i praktyczny mieli badacze niemieccy, a szczególnie Walter Scheidt¹, którzy analizowali

¹ Walter Scheidt, *Einführung in die naturwissenschaftliche Familienkunde (Familienanthropologie)* (J.F. Lehmanns Verlag, 1923).

genealogie rodzinne². Wypracowane przez nich metody przejęto do ustalania „czystości krwi” i „jakości genetycznej” w ramach Sippenforschungen. Owo upolitycznienie i upaństwowienie badań w czasach nazistowskich, mające negatywne konotacje szczególnie dla ludności żydowskiej, pozbawiło badaczy niemieckich palmy pierwszeństwa w tworzeniu podwalin demografii historycznej. Oddzielając ziarno od plew, można stwierdzić, że ówczesne artykuły nie ustępują metodologicznie tym napisanym kilkadziesiąt lat później, gdy pojawiło się szersze zainteresowanie demografią historyczną³. Autorowi niniejszych słów znana jest m.in. praca o pewnej wsi zachodniopomorskiej z 1939 roku (Brzesko), w której badaczka, dentystka z Pyrzyc, zastosowała rekonstrukcję rodzin⁴, na długo przed sformalizowanymi propozycjami Louisa Henry’ego.

Nie ulega wątpliwości, że podręcznik Jana Goliana będzie cenną pomocą dla studentów i badaczy wkraczających na ścieżkę zagadnień związanych z demografią historyczną. Jego objętość jest niewielka (184 strony), liczba zagadnień, metod i mierników wyselekcjonowana, by – jak można sądzić – nie odstraszyć czytelnika-humanisty, a zachęcić go do lektury i umożliwić mu ogólne wyobrażenie o przedstawionej subdyscyplinie naukowej. Spodziewać się można, że lektura podręcznika przyczyni się do większego zainteresowania demografią historyczną na Słowacji, natomiast sam podręcznik będzie pewnym punktem odniesienia w dydaktyce nauk pomocniczych historii. Od podstawowego kursu można przejść do bardziej zaawansowanego. Pozostaje tylko zachęcić autora, by w przyszłości rozwinął przedstawione treści, kładąc nacisk m.in. na różne ujęcia modelowe uzyskane na podstawie wielu elementów ruchu naturalnego, struktur i stanów – *e pluribus unum*.

² Zob. też Alfred Lattermann, *Einführung in die deutsche Sippenforschung in Polen* (Verlag der Historischen Gesellschaft, 1937). W powojennej Polsce książka została objęta „anatemą” naukową, gdyż zawierała przesłanki rasistowskie i podważała polskość ziem zachodnich. Lattermann był bibliotekarzem, członkiem SS i SD. Zginął w Berlinie w ostatnich dniach II wojny światowej. Zob. Małgorzata Piejko, „Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu w latach 1939–1945: Przyczynek do historii”, *Biblioteka* nr 11 (20) (2007): 175–82; Tomasz Butkiewicz, „»Niemieckie czasopismo naukowe w Kraju Warty« w ideologicznym propagowaniu germańskiej tożsamości i narodowo-socjalistycznej świadomości: Przyczynek do analizy hitlerowskiej okupacji w latach 1939–1945”, *Scripta Historica* nr 23 (2017): 231–56.

³ Przykładowo Ilse Müller, „Bevölkerungsgeschichtliche Untersuchungen in drei Gemeinden des württembergischen Schwarzwaldes”, *Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik* 2 (1939), 9: 185–206 (cz. 1), 4 (1939), 9: 247–64 (cz. 2); Günter Pröbsting, „Untersuchungen über Stand und Bewegung im 17. und 18. Jahrhundert – eine methodische Übersicht”, *Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungspolitik* 2 (1941), 11: 82–98.

⁴ Sophie-Charlotte Böttger, *Bevölkerungsbewegung eines pommerschen Dorfes (Brietzig im Weizacker): Inaugural-Dissertation verfasst und der Hohen Medizinischen Fakultät der Bayer. Julius-Maxymilians-Universität Würzburg zur Erlangung der Doktorwürde in der Zahnheilkunde* (C.J. Becker Universitäts-Druckerei, 1939).

Cytowanie (bibliografia)

PL Chojecki, Dariusz K. Omówienie książki *Kapitoly z historickej demografie. Analýza cirkevných matrik a možnosti interpretácií*, autorstwa Jána Gollana. *Przeszłość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past* 47 (2025): 273–76. <https://doi.org/10.18276/pdp.2025.47-09>.

EN Chojecki, Dariusz K. Review of *Kapitoly z historickej demografie. Analýza cirkevných matrik a možnosti interpretácií*, by Ján Gollan. *Przeszłość Demograficzna Polski – Poland's Demographic Past* 47 (2025): 273–76. <https://doi.org/10.18276/pdp.2025.47-09>.